

Sterven: einde of overgang?

Een terugblik op de inspiratiedagen 2009

Annemie De Paepe

Op een gegeven moment beloofden mijn man en ik aan mekaar om van vergankelijkheid en sterven geen taboe te maken, er zelfs af en toe samen eens bewust bij stil te staan. Toen we dan het programma van La Verna onder ogen kregen, wisten we dat dit een mooie kans daartoe kon zijn. Er zou, met veel mensen samen, plaats zijn voor oprechte emotie, gedachte-uitwisseling, vragen, spiritualiteit, en misschien wel raad omtrent wilsverklaring en de context ervan.

Dank aan de initiatiefnemers om dit wezenlijke onderwerp in het licht te plaatsen en daartoe innemende gastsprekers uit te nodigen! Deze driedaagse in Centrum Groenhove te Torhout vervult ons met warmte en kracht. In deze oase van rust worden we goed onthaald en degelijk verzorgd, zodat we snel een hechte en doorleefde groep worden. Op ons nachtkastje vinden we trouwens een treffende welkomstgroet vanwege Margriet uit naam van La Verna:

“Wat de rups het einde noemt, noemt de rest van de wereld een vlinder.”
Lao Tse

In dit verslag tracht ik weer te geven wat volgens mijn aanvoelen de essentie van de uiteenzettingen is. Ik volg het programma en respecteer de titels, wat het lezen gemakkelijker maakt. Ik wens je veel leesgenoegen, als opfrissing als je erbij was of als inspiratie als je het geheel of gedeeltelijk moest missen.

Elke dag verwelkomt Kristin ons en brengt ze ons in de nodige serene stilte met enkele slagen op de klankschaal, met haar bezielde woord, met de La Verna-kaars en met elke dag een ander stemmig stukje Bach: ‘Ich stehe mit einem Fuss im Grabe’, ‘Ich hatte viel Bekümmernis’, ‘Weinen, Klagen, Sorgen, Zagen’. We zijn er helemaal klaar voor.

‘De Hele Olifant in Beeld. Inzicht in het bestaan en de werking van universele wetten en de gulden snede’

Marja De Vries brengt klaarheid op woensdagvoormiddag 4 november. Als biologe, ecologe en textielkunstenares vertelt ze hoe ze in haar gelijknamige boek tot een samenhangend wereldbeeld gekomen is. In haar studie was ze tot de bevinding gekomen dat heel wat wijsheidstradities zowel als verscheidene recente exact wetenschappelijke ontdekkingen ons een gelijklopend inzicht verschaffen in de dynamische werking van het universum.

Zo brengt ze ons naar de essentie van het menselijke bestaan, waarbij we bewuste keuzes kunnen maken, in harmonie met het universum. Ik voel me door haar concrete aanpak sterk aangesproken, want nog nooit eerder hing het voortbestaan van alle leven af van een noodzakelijke transformatie in onze samenleving.

De natuurwetenschappelijke wetmatigheid van energie naar massa en opnieuw naar energie loopt helemaal parallel met de bewering die in de wijsheidstradities telkens terugkeert, namelijk dat bewustzijn leven schept en dat het na dit leven verder blijft bestaan. In deze context spreekt die universele uitnodiging tot onbegrensde liefde voor zich. Marja De Vries werkt dit uit in zeven principes, stelling de moeite waard om ze te begrijpen en ze in je eigen leven een plaats te geven.

In het vragenuurtje na de voormiddagpauze komen zeer ontroerende getuigenissen van deelnemers over hun zoektocht naar goede relaties tussen mensen. Marja geeft telkens ondersteunende antwoorden in het teken van de dialoog. Vooral het verdriet van een moeder wier zoon met zijn gezin voor een ander geloof koos en elk wezenlijk gesprek afsnijdt, beroert de mensen in de zaal. In bemoedigende woorden klinkt de hoop dat het gesprek met haar zoon mag hervat worden, ook als daartoe veel geduld wordt vereist.

Marja geeft nog haar diepste wens mee dat het onderwijs een draagvlak voor haar verworven synthese mag zijn. Dat krijgt weerklank bij een lerares geschiedenis. Marja's vergelijking tussen de dominatorculturen en de partnerschapsculturen klinkt als een oproep om in de huidige wereldpolitiek de juiste keuze te maken. Ten slotte zegt een palliatief zorgverlener dat Marja in de gegeven principes de wisselwerking tussen de stervende en de zorgende mens heel logisch belicht heeft.

Ik haal even diep adem want de toon van de inspiratiedagen is gezet. Mijn diepe overtuiging wordt beaamd, namelijk dat een mens in zijn ziekte en in zijn terminale fase zijn lot niet eenzaam en passief hoeft te ondergaan. Hij blijft een actieve medespeler op de golflengte van het bewustzijn, bij voorkeur gedragen door zijn liefhebbende en zorgende omgeving.

'Overlijden, een weg naar een nieuw begin'

Thubten Wangmo neemt het woord op woensdagnamiddag 4 november. Deze Nederlandse dame die lama binnen de Noord-Tibetaanse traditie is, toont aan dat de aandacht voor de samenhang van leven en dood in de boeddhistische opvoeding verweven zit. Het Tibetaanse dodenboek is eeuwenoud en bevat veel geestelijke en lichamelijke wijsheid, met aandacht voor rituelen bij de overgang van leven naar dood. Dit spreekt onze huidige westerse generatie wel aan, in ons materieel ingestelde keurslijf. We staan plompverloren in het leven en geraken zelfs het eigen christelijke aanbod kwijtgespeeld. Wij, die ook producten van dualiteit zijn, zijn niet gewoon om lichaam en geest, leven en dood, actie en rust in balans te beleven. Daar kan het boeddhistische inzicht ons op verfrissende wijze een handje komen helpen, vind ik. Het kan zelfs onze overgeleverde taal van het christendom nieuw leven inblazen.

Dit raakvlak beleven, dat kan Thubten duidelijk, maar het ook uiteenzetten, dat ligt moeilijker. Het brengt een golf van weetgierig geprikkel op gang in de zaal. Geestig om die sfeer te snuiven.

De rode draad van het gebeuren kan als volgt worden samengevat. Wie in het leven het stervensproces al integreert, slaagt erin om ook tijdens het actieve leven aan de diepe rust een eerlijke plaats toe te kennen. Een mens kan zijn hele leven leren het oude los te laten en dit als een weg naar een nieuw begin te ervaren. Wij, westerlingen hebben de neiging dit als een abrupte breuk te zien en dit dan ook liefst uit te stellen. Onze zorgsystemen zijn gericht op het concrete welzijn van het dagelijkse leven.

Ik herken dit wel: we verdoezelen pijn, fysieke belemmering, aftakeling, verlatenheid in plaats van er tijd en ruimte aan te geven. Thubten legt uit hoe daar in de stervensfase toch een vangnet voor geboden kan worden. In het boeddhisme heet dat POWA, Tibetaans woord voor de transfer van de geest, een tocht naar een veilige haven, een training om tot vrede te komen. Daartoe dienen specifieke meditatietechnieken die ons naar het klare licht, het allesomvattende leven brengen. Iemand kan leren om die spirituele tocht alleen af te leggen, maar de stervende kan ook een beroep doen op een spirituele begeleider, een yogi die helpt om de overstapangst te overwinnen. Thubten belicht de diepe dorst, de intense levenshunker die een mens tijdens zijn sterven bezielt. Een mens

wil zich nu eenmaal blijven dienstbaar maken aan het leven. Het geloof in de reïncarnatie komt daaraan tegemoet.

Hoe ga ik dit inzicht mee naar huis dragen? Het gaat om het vertrouwen dat we in de kracht van het leven kunnen leren omgaan met de dood, dat we het leven positief kunnen beïnvloeden door op het goede gericht te zijn. Dit kunnen we meenemen in de periode van ons sterven.

De lama wordt helemaal zichzelf als ze de namiddag afrondt met een geschenk, namelijk een meditatie met gans de muisstille zaal. Haar fijne beeldentaal roept levenshunker en loslatende overtocht naar nieuw licht op.

In serene rust nemen we een kleine pauze en genieten we van de uitwisselingen bij het lekkere avondmaal.

‘Gekuste uit de dood’

Hilke Veris koestert ons in haar avondprogramma met haar mooie stem. Ze brengt een intieme mengeling van wijsheden, gedichten en verhalen over de mens, steeds hongerig naar geluk. Ook vertelt ze hoe haar gedachten vertoeven bij haar oude mensen in het rust- en verzorgingstehuis waar ze pastoraal medewerker is.

Na het gezellige slaapmutsje gaan we naar onze goed verzorgde kamers. Op deze eerste dag krijgen we het besef mee dat de sterfelijke mens een bewust wezen kan zijn, geenszins een slachtoffer dat zijn lichamelijke eindigheid zo maar moet ondergaan.

‘De praktijk van het goede sterven’

Senne Mullie wordt op donderdagvoormiddag 5 november onze vriendelijke gids in de geborgenheid van het sterven. Hij is reanimatiearts met pensioen en werkte in het AZ St.-Jan in Brugge. Hij is bereid om Marc Cosyns te vervangen, de eerder aangekondigde arts, onverwachts in Zuid-Afrika uitgenodigd.

Tijdens zijn loopbaan zette Senne de stap van de afdeling ‘intensive care’ naar de palliatieve afdeling. Momenteel is hij voorzitter van de Federatie Palliatieve Zorg Vlaanderen.

Van zodra hij aan het woord is, blijkt dat deze bescheiden man zich niet opstelt als de alwetende arts. Op indringende wijze vertelt hij over zijn goede vriend, tevens verpleger en hulp in huis en tuin. De man met de uitstraling van een Inca indiaan werd op 55-jarige leeftijd getroffen door een terminale ziekte. Senne en zijn vrouw waren hem nabij tijdens de behandelingen van zijn ziekte. Senne zorgde voor de aanwezigheid van de geliefden in zijn stervensmoment.

De dokter benoemt voor ons de hele ontwikkeling van de ziekte en beschrijft ook de schommelende houding in de keuzes waarvoor zijn vriend zich geplaats weet. Zijn vriend komt tot een wilsverklaring, wil meedenken over de medische stappen, en gaat, tegen zijn wilsverklaring in, toch ver mee in het natuurlijke stervensproces.

Het verhaal grijpt me sterk aan want het is duidelijk dat niemand zo simpel vat op dit gebeuren kan krijgen. Ik begin in te zien hoe complex de knopen wel zijn: het is echt een af te leggen weg, waarbij men geregeld stilstaat zoals mensen op wandel naar de stafkaart kijken.

Elk woord van Senne is doordrongen van betrokken genegenheid en bewogen eerbied. Hij wil ons dit alles vertellen als een voorbeeld van toch wel goed sterven. Zijn vriend heeft het goddelijke bereikt, vindt hij, ook al geeft hij zelf toe nog amper in een God te geloven. Hij verduidelijkt zijn ervaring: je beleeft als mens in je sterven zeer sterk het diepe verlangen om te weten waar je naartoe gaat. Wie

een stervende omringt in vriendschap, voelt die intensiteit zeer sterk. De getuigenis van Senne laat niemand onberoerd: de zaal zit nu middenin het gebeuren.

Rustig gaat Senne nu als volgt over tot reflectie. Zoals de arts en de zorgverlener de patiënt maken, zo maakt de patiënt hen. In de stervensfase mag de geneeskunde niet alles beheersen en dus moet er plaats gemaakt worden voor een groot sacraal gebeuren. Het is dan ook dankzij de palliatieve zorg dat de dood nooit routine zal worden.

Voortdurend blijft Senne zijn toonbeelden voor ogen zien: professor Safar, zijn leermeester reanimatie met wetenschappelijke durf, en bovenal zijn moeder, een fiere persoon met aandacht voor zorg. Constant vraagt de medische bekommernis om te wikken en te wegen in dialoog met de autonome patiënt en met het verzorgende team. Binnen de groep met en rondom de patiënt kunnen verschillende standpunten rijzen omtrent de medische stappen die al dan niet moeten worden gezet. Aandacht voor kleine signalen doen je er dan over nadenken of er niets gebruskeerd wordt.

Bezielde zorg is waarlijk een kunst. Deze spirituele attitude is helemaal vergelijkbaar met de ontroering bij het zien van een kunstwerk. Senne werkt vanuit deze visie tien belevingen van de zorgverlener uit. Dit is bijzonder leerrijk en warm aanbevolen. Ik kan ze jammer genoeg binnen het bestek van dit verslag niet uitschrijven. Maar zoveel is duidelijk: in hun dagelijkse ervaring zijn de verpleegkundigen van de palliatieve afdeling zeer vertrouwd met het Tibetaanse motto: ik zie je graag, je mag sterven.

Na de voormiddagpauze praat Senne over de samenwerking binnen de Federatie Palliatieve Zorg Vlaanderen. Dit is heel interessant, vind ik, omdat je op deze manier verneemt hoe de verantwoordelijken voor deze problematiek in ons land een sereen klimaat hebben gecreëerd. Binnen het ruime platform bewaakt Senne als voorzitter de innerlijke bewogenheid van de groepsdynamiek. Met schilderijen van Roger Raveel op de achtergrond in zijn powerpoint presentatie beklemtoont hij dit sterk. Hij houdt een warm pleidooi voor de dialoog die een wezenlijke energie in de groep mogelijk maakt. Dat is veel belangrijker dan de discussie waarin iedereen geblokkeerd raakt in zijn eigen gelijk. Soms moet men wachten tot het juiste inzicht naar boven komt, zoals dat in een meditatie kan gebeuren.

Bij het zeer suggestieve schilderij 'Herinnering aan het doodsbed van mijn moeder' van Roger Raveel stelt Senne de prangende vraag: gaan we voor het sterven van een geliefde vluchten of blijven we? Laten we liever 'sacred' (geheiligd) dan 'scared' (bang) zijn, is zijn antwoord in een fijn taalspel. Terwijl Senne in zijn eenvoud onze ziel raakt, geeft hij ons geborgenheid. In deze sfeer komen heel wat mensen uit de zaal met hun verhaal aan het woord. Op de vraag of de voorzieningen vanuit deze grote mentaliteitswijziging de mensen kunnen opvangen, antwoordt hij heel overtuigd, zelfs met klaar cijfermateriaal, dat het aanbod van palliatieve zorg er in ons land sterk is op vooruitgegaan.

Middag. Verzorgde maaltijd, gezelligheid, ontmoeting tijdens de wandeling, siësta, bezoek aan de winkel 'Religio' vol inspirerende boeken en kaartjes, en gitaarmuziek van huismuzikant Johan bij het binnenkomen in de zaal...

'Wat na de dood?'

Benoît Standaert getuigt van zijn religieuze bewogenheid op donderdagnamiddag 5 november. Met pretlichtjes in zijn ogen observeert deze benedictijner monnik de mensen die al keuvelend de zaal binnenlopen. Zodra hij het woord neemt, drukt hij zijn bewondering voor het thema van deze driedaagse uit: La Verna doorbreekt hiermee een taboe in onze contreien. Dat blijkt uit zijn verhaal omtrent een jonge vrouw uit zijn familiekring die na een slepende ziekte overleed. Taalspel,

verbeelding en hoop dreigen in dit stervensmoment verloren te gaan omdat de westerse samenleving al te lang het sterven en de religieuze overlevering hieromtrent verdringt. Het was voor hem dan ook zeer aangrijpend hoe de jonge stervende vrouw helemaal uit zichzelf uitriep: “Doe ramen en deuren open en breng hier licht!”

Zelf herhaalt hij deze zin met sterke stem en nodigt hij ons allen uit om te werken aan de cultuur van de hoop. Dat is de boodschap van het christendom, helemaal parallel met het boeddhisme: geen leven zonder dood. Ik begrijp uit zijn woorden dat ook in onze overgeleverde traditie de mens niet overgeleverd is aan een soort donkere afgrond.

Benoît, die bekend staat om zijn grondige studie van het Oude en Nieuwe Testament, om zijn filosofische belezenheid en zijn interreligieuze openheid, geeft blijk van een grote gedrevenheid om de mensen in hun groei alle steun te geven.

Hij praat vrijmoedig over zijn persoonlijke ervaringen met ziekte en sterven. Hij kent geen vrees en sluit zich aan bij Franciscus die de dood zijn zuster noemt. Socrates en Jezus zijn hier de kroongetuigen omdat ze een groot vertrouwen uitstralen en niet zwichten voor machtsmisbruik. Socrates getuigt dat God zijn rechtschape vriend niet in de steek zal laten. Jezus getuigt van de kracht van God. Dit noemt Paulus kernachtig ‘de dynamis van de opstanding’, overigens aansluitend bij de overlevering van de Perzische mystici.

Met verve zegt Benoît: “Verrijzenis is kracht.” Dood brengt discontinuïteit in het gevolgde levenspatroon teweeg, maar ook continuïteit waarin we onszelf gaan overtreffen. Jezus’ leerlingen zijn eerst kapot als hun meester moet sterven. Maar na een tijd vinden ze, dankzij zijn onvergankelijke inspiratie, toch voldoende weerbaarheid om zijn leer te verspreiden. De momenten waarop ze naar hem luisterden, samen met hem aten en vierden, krijgen geleidelijk een ritueel karakter. Daarbij wordt stilgestaan bij de essentie: alles wat in ons leven lichtende liefde was, blijft in onvergankelijk leven en leidt tot een open feest van licht, God.

Met deze aanmoediging kunnen we leven alsof we honderd jaar gaan worden én leven alsof we aan onze laatste dag toe zijn. In dat opzicht raadt Benoît ons aan om aan onze verhouding tot onze betrokken mensen te werken, als het kan ook indien deze problematisch is. Bovendien beveelt hij ons aan om, in het vooruitzicht van ons heengaan, goede financiële regelingen te treffen. Het schept vertrouwen als hij zegt dat daarbij niet alles alleen van onze eigen inspanning afhangt. Geïnspireerd door zijn monastieke opdracht om zelfs in de afgrond van de barmhartigheid af te dalen, verwoordt hij de gedachte van een psalm: “God heeft niet veracht de vernederde in zijn vernedering. Hij heeft de arme in zijn armoede niet verarmd.” Het sluit helemaal aan bij onze ervaringen hoe er bij mensen, zelfs in het grootste onheil, nog een kracht werkt. Het christendom bevestigt hoe we in het leven kunnen staan en dit toch in vertrouwen kunnen afgeven.

Iemand reageert en vertelt hoe een goede vriendin tijdens haar sterven juist zeer opstandig was. Daarop antwoordt Benoît dat een naastbestaande, palliatief verzorger en pastor iemand niet kan dwingen tot loslaten. Enkel het zoeken naar nabijheid bij de ziel van deze persoon kan zalvend werken: we kunnen beter de angst van de stervende aan ons deelachtig maken dan onze eigen projecties op hem afsturen.

In zijn afrondend woordje drukt Benoît andermaal zijn sympathie tegenover het werk van La Verna uit. Het is innig goed dat mensen in vriendschapskringen mekaars tochtgenoten met nieuwe reflexen van spiritualiteit willen zijn, zo zegt hij.

Het wordt al donker, maar de avond maakt ons na zo’n inspiratieve dag niet moe! Wel integendee!

‘Muzikale avond met Ark’

Elsje Helewaut, Chery Derycke, Ivan Smeulders en Marie-Anne Coppens ondernemen met ons een prachtige muzikale reis doorheen heel wat religieuze tradities en brengen ook eigen doorleefde liederen, zeer gevarieerd begeleid. Deze Vlaamse jonge mensen vertolken heel poëtisch de boodschap van universele liefde.

Na afloop bekennen we met plezier dat de bar van Centrum Groenhove niets aan het toeval overlaat! Gezellig!

‘Videoreportage over stervensbegeleiding’

Marc Cosyns, arts, gespecialiseerd in stervensbegeleiding, bezorgde een filmreportage, uit het leven gegrepen. Het is nu vrijdagvoormiddag 6 november. We volgen het ontroerende levensverhaal van een oude dame, een sterke persoonlijkheid die haar wensen omtrent de ingrepen in verband met haar ziekte, de keuze van haar verblijf in het bejaardenhome of het ziekenhuis en haar levenseinde zeer goed kan verwoorden. We zien ook de getuigenissen van haar zoon, de betrokken artsen, de verpleegsters en verzorgenden. Elke minutieuze handeling, elk woord is doordrongen van zo’n grote liefde en respect, zodat dit volgens mij een spiritualiteit ad rem uitstraalt. Ik bewonder de mensen die de moed voor zo’n videoreportage kunnen opbrengen.

In het vragenmoment is me een prangende opmerking bijgebleven. Een palliatief pastorale helpster doet een oproep dat mensen die niet zo sterk voor zichzelf kunnen opkomen, evenveel aandacht zouden mogen krijgen als deze terecht fiere dame uit de reportage.

‘Sterven is altijd een kruispunt’

Marinus van den Berg komt met enige vertraging uit Nederland aan en krijgt zo goed als het laatste woord. Als pastor in een verpleeghuis en in een mooi nieuw palliatief centrum in Rotterdam brengt hij ons een scherp inzicht in het sterven als relationeel, familiaal en sociaal gebeuren. Zeer cru stelt hij dat sterven ongelegen komt: het verstoort op zijn minst de agenda. Hijzelf en zijn team staan klaar om de stervende en zijn of haar betrokkenen in al hun verwarring op te vangen.

Het wordt een vurig pleidooi voor fijngevoeligheid. De begeleider leert hoe hij zich op het juiste moment best terugtrekt: een constant afweten van afstand en nabijheid. De stervende mens komt op dit geëigende moment in de schoot van zijn familie, hij komt thuis, ‘chez soi’. Er gebeurt hierbij een ware familietransitie want nooit zal alles hetzelfde zijn als voorheen.

De begeleider ondervindt eveneens dat de familiale en sociale relaties zeer complex kunnen zijn. Ook het sociale netwerk dat geconfronteerd wordt, reageert zeer divers.

Marinus kan volgens mij de ontstane chaos en de omwenteling van haasttijd naar vertraging goed beschrijven. Al wie met een ‘slechtnieuwsgesprek’ bij de arts te maken heeft, moet goed beseffen dat de patiënt en zijn naastbestaande er meestal door alle emoties niets van begrepen heeft. Een hele wereld stort in. Daarom moet er tijd en ruimte zijn voor vragen met verlangens naar veiligheid. Het is binnen de nieuwe tijdservaring dat rituelen hun belang krijgen. In de stervensfase kan men niets versimpelen. Men moet er zich rekenschap van geven dat een mens in zijn terminaal vooruitzicht een totale pijn en vermoeidheid voelt. De palliatief verzorger of begeleider kiest zijn woorden van hoopvolle bemoediging en tracht in de woorden van deze persoon en zijn omgeving soms achterliggende signalen te begrijpen. Het empathische vermogen omtrent bekommernis en angst wordt hierdoor voortdurend aangescherpt.

Marinus vertelt hoe hij als pastor de stervende en de naastbestaanden helpt bij hun afscheidsritueel. Hij zegt aan een terminale patiënt: “Vraag gerust aan je geliefden: hoe ga je me onthouden?” Hij laat de kinderen van een stervende ouder vertellen welk cadeautje ze zouden geven. Prompt weet iedereen welk geschenk hij zou meebrengen. Ik vind het bijzonder invoelend om de ziekenzalving op die manier in een ontmoeting in te bedden.

Ten slotte leest Marinus een verhaal voor. Hij schreef het als tekst voor de uitvaart van een jonge moeder. Tijdens haar stervensfase had haar zoontje een droom waarbij een auto op een zeker moment in een zijweg afsloeg. De jongen had het aan Marinus verteld, erbij getekend en ook gezegd: “Mama woont in het NOG,” meteen ook de titel van dit zeer gevoelige verhaal. Op een of andere manier is mama nog bij ons.

Hier rest alleen een diep bewogen stilte en een traan in de zaal.

Zo komen we bij de afronding van deze driedaagse die ons het besef van de volheid van het leven, sterven inbegrepen, heeft meegegeven.

Franciska neemt het woord om allen die deze dagen in goede banen hebben geleid te danken. Eerst is er Leen, die de eindverantwoordelijkheid voor het praktische deel op zich heeft genomen. Het was een grote taak die ze prachtig tot een goed einde heeft gebracht. Daarin werd ze prima geholpen door Margriet en Noël, de twee rechterhanden. Ook Marijke, Franciska en Peter worden bedankt voor hun steun tijdens de dagen zelf. Frieda krijgt een dank voor het versieren van de zalen met bloemen, groen en herfstvruchten. We ondersteunen ‘elke merci’ met een warm applaus. Ons applaus versterkt nog wanneer Franciska ontroerd haar mama bedankt voor haar onvoorwaardelijk liefdevolle inzet voor La Verna.

Tot slot neemt Kristin het woord. Zij dankt elk van ons, want zonder onze aanwezigheid en betrokkenheid, zou er niets kunnen worden gerealiseerd. Ze getuigt: “La Verna is begonnen als het licht van een lucifertje en wordt dankzij jullie allen een vuurzee van licht.”

Nog meer namijmeren over de inspiratiedagen

Behalve Annemie De Paepe stuurden nog heel wat andere mensen een reflectie op de inspiratiedagen. We doen een greep uit hun warme en bemoedigende woorden om ze met onze lezers te delen.

De dagen in Torhout blijven nazinderen. ‘Inspiratiedagen’ worden ze genoemd, en inderdaad de Geest waait er, in alle richtingen. Mensen bestuiven elkaar, allen uit op onderling delen, niet slechts van gedachten of overtuigingen maar doorleefde ervaringen, in grote eerbied. De waaier van strekkingen en mentaliteiten is duizelingwekkend breed, maar door de openheid en het onderling respect, het vermogen ook om geregeld zonder angst volledig stil te zijn, ontstaat een gemeenschap. De stilte, de muziek, de natuur, het onthaal en de kwaliteit van sommige symbolen werken bindend en verbindend.

Wat Paulus in zijn oudste brief aanraade, namelijk dat men alles zou beproeven en het goede bewaren, wordt hier effectief toegepast. Een honger naar echtheid en naar doorleefde diepte, gezonde leer en verantwoorde visie leeft bij allen die op die dagen zijn afgekomen. Het gekozen onderwerp – de dood en het hiernaams – wordt in de samenleving vaak zo geschuwd dat het een taboe is geworden. Hier werd het taboe bevrijdend doorbroken.

Moed, eerlijkheid en openheid voor het hogere scheppen een klimaat dat het hart vervult met dankbaarheid. Die dankbaarheid blijft de grondstemming als je naar huis keert. Tot op vandaag overheerst die het hele veld. De initiatiefnemers kunnen we niet genoeg dankbaar zijn.

Vrede,

Broeder Benoît Standaert

Het was een waar genoegen de gezichten te kunnen zien achter het zakelijke email gebeuren dat aan mijn lezing voorafging. Gezichten van mensen die dromen en hopen en zich niet verliezen in de doem van de zelfgenoegzaamheid of het cynisme. Er groeien nieuwe oases buiten de kerken nu steeds meer mensen daar ademnood voelen.

Ik hoop jullie recht te hebben gedaan en gehonoreerd te hebben in mijn spreken. Ik begreep hoeveel verscheidenheid jullie respectvol met elkaar weten samen te brengen. Jullie zijn ‘ontmoeters’ en dat is een verademing in deze tijd van gelijkmakers en betermakers.

Marinus van den Berg

Wonder hoe de inspiratiedagen van La Verna voor mij echte ‘spiegel-dagen’ zijn geworden. Gezichten, ontmoetingen, flarden van de lezingen, een vraag die opgeroepen werd, een inzicht dat me blij maakt, ... Het dwarrelt in mijn binnenwereld en ordent zich. De sprekers, een na een, verhelderden zowel de diepte van mijn werkterrein als mijn persoonlijke leven. Ook de ontmoetingen tussendoor, met precies die bepaalde aanwezigen, brachten de warme gloed waarvan dokter Mullie sprak. Het was een prachtig samenvallen, waarbinnen de Universele Wetten met plezier hun betekenis hebben laten zien!

Proficiat en dank aan Kristin en het hele La Verna-team om ons zo dicht bij ‘de Levensrivier’ te brengen.

Graag wil ik de zinnen die we samen hebben uitgesproken tijdens de voorstelling ‘Gekuste uit de dood’ doorgeven. Zo kunnen we zowel onze sterfelijkheid als onze liefde voor het leven speels blijven tegemoet treden en omarmen.

Hilke Veris

*Wie het geluk aan zich bindt, verlamt het gevleugelde leven.
Maar wie het geluk kust terwijl het voorbijvliegt, leeft in de zonsopgang van de eeuwigheid.
(William Blake)*

*Wees niet tevreden met een kopje lauw water in deze keuken vol heerlijke gerechten.
(Rumi)*

*O mens, gedenk ge zijt van stof, tot stof en as keert ge weer.
(liturgie)*

*Si morir, si cantando, a me beato!
Mocht ik zingend sterven, dat zou een zegen zijn!
(Canta la cicaleta. Stefani Landi)*

Ik ben heel tevreden dat ik de laatste ochtend van de inspiratiedagen kon meemaken. De documentaire film van Marc Cosyns over de laatste levensfase en het stervensproces raakte me diep. Ook de lezing van Marinus van den Berg ging me recht naar het hart. In alles was heel herkenbaar wat kwaliteit van aanwezigheid ook voor mij betekent. Die herkenning was heel deugdzaam. Ik ben blij dat ik als vormingswerker te gast mag zijn binnen La Verna en op die manier ook mijn steentje kan bijdragen via het programma 'Met zachte hand'.

Ik heb veel waardering voor het werk van Kristin en haar team. La Verna geeft mensen iets wat belangrijk is, steekt in hen iets aan, brengt mensen samen. Proficiat:! En dat La Verna verder voorspoedig mag bestaan en groeien.

Michèle De Loof

Herinnering aan het sterfbed van mijn moeder (1965) Roger Raveel

De inspiratiedagen brengen mij naar de hoogten van La Verna. Zoals Petrus op Tabor (Lucas 9, 28-36) zou ik op de La Verna-berg mijn tenten willen opslaan om deze ervaring te bestendigen. Langer nog wou ik verwijlen in dat stralende licht van de verheerlijkte mens in zielsontmoeting met de a(A)nder. Maar met Senne Mullie en Roger Raveel keer ook ik met de fiets terug naar huis. Een droom koesterend in mijn hart daal ik af naar de werkelijkheid van de dag om te ontdekken achter welke grauwe vlekken het licht zich schuilhoudt. Om het wit te reveleren, zoals Benoît Standaert aan het sterfbed van swami Abhishikatananda (Dom Henri Le Saux osb), en de innerlijke vrede van de swami, die woordeloos trilt in de kamer, te ervaren door diegene die ten volle meetrilt met de ander. In de symfonie van de 'glicknisse' (Senne Mullie) ontstaat zielsontroering. In het zich wederkerig afstemmen op de golflengte van de ander openbaart zich het numineuze, voorbij vreugde en pijn.

“Je hebt beloofd mij te helpen.” Zo klinkt het uitdrukkelijke verzoek van Eveline Roegiers aan haar arts in de film van Marc Cosyns over medische beslissingen bij het levenseinde. Volgens Marinus van den Berg zijn vele vragen die geformuleerd worden als een verzoek om euthanasie, vragen naar nabijheid. In het begeleiden van stervenden lijkt mij vooral het aangaan van die belofte, meer nog dan de inhoud van de afspraken die gemaakt worden, van wezenlijk belang, als uitdrukking van een engagement van mens tot mens. Zolang het gaat over medische beslissingen bij het levenseinde kenmerkt de relatie zorgverlener/patiënt zich als een asymmetrische verhouding: de deskundige zorgverlener tegenover de kwetsbare, zorgafhankelijke patiënt. Van zodra het gaat over ervaringen en belevingen, over zin en betekenis van leven en sterven, kenmerkt de relatie zich als een symmetrische verhouding van mens tot mens, van ziel tot ziel.

Toen ik twintig jaar geleden ingeschakeld werd in een beurtrol om te waken bij mijn stervende vriendin, vertrok ik met de idee dat ik haar zou helpen. Maar telkens ik na de nacht huiswaarts keerde, was ik erg ontroerd door wat ik van haar ontvangen had. Elke ontmoeting aan haar sterfbed bevestigde op een vreemde manier mijn eigen bestaan. Zij schonk mij het cadeau van mijn zijn. Dat ik al gevend kan ontvangen en daarin de diepste zin van mijn bestaan ontwaren, aan deze paradox geraakte ik verknocht.

De film van Marc Cosyns focust weliswaar op een belangrijk aspect van stervensbegeleiding, namelijk respect voor de autonomie van de patiënt. Aandacht voor de vreemde medemens, voor zijn vragen en bekommernissen, is hierin cruciaal. Maar transformatie en menselijke groei manifesteren zich pas door in relatie te treden met die a(A)nder. Wederkerigheid in ‘glicknisse’ laat het witte licht oplichten. Deze wederkerigheid in het aangaan van een verbintenis met de ander wordt amper in beeld gebracht in de film. Medische beslissingen bij het levenseinde hebben te maken met de competentie van de professor, met de kwaliteiten van het hoofd, zoals Senne Mullie ons meegeeft. Zorg voor de stervende mens heeft te maken met de kwaliteiten van de moeder, de kwaliteiten van het hart. Zij buigt met neergeslagen ogen voor de ander en bejegt en eert hem met haar moederlijke aandacht en trouwe aanwezigheid tot het witte licht openbreekt.

Het trilt nog na in mij, oorzaak en gevolg van de universele wetten van het universum, waarin Marja de Vries ons, gefascineerd door de gulden snede, inwijdde.

Met dank aan La Verna,
Mimi Van Den Bossche

De inspiratiedagen hebben mij absoluut deugd gedaan, hoe vreemd dit misschien in verband met het thema ook mag klinken.

De sprekers waren (bijna allemaal) schitterend: echt het ‘neusjes van de zalm’. Heel bijzondere mensen die mij tijdens hun spreken zo duidelijk wisten te raken, ieder op een zeer unieke manier. Dit door de absoluut rijke inhoud die ze brachten, maar zeker ook door hun manier van aanwezig-zijn. Het maakte dat ik mij als ‘ontvanger’ opende. Alhoewel ik een van de zovele toehoorders was, ontstond op die manier een ontmoeting. Het is uiteindelijk die ervaring die mij het meest blijft en die duidelijk nawerkt. Dit neem ik rechtstreeks mee in mijn werken met mensen: uiteindelijk gaat het om ontmoeting, om de oprechte bereidheid tot contact. Dat is de drager voor de inhoud. Zo is het steeds weer: bij stervenden en bij levenden.

De klankschaal bij het begin van elke lezing deed mij echt deugd. Vaak wordt het druk met elkaar spreken van zo’n hele groep met nog meer lawaai overstemd. De klankschaal overstemde echter met stilte en het werkte. Ik genoot er elke keer opnieuw van om dat te zien (en te horen!) gebeuren; een geweldloze vorm om tot stilte en concentratie te komen. Ook die herinnering blijft me bij, naast nog veel mooie momenten van warme ontmoeting in het delen met andere aanwezigen: dankjewel aan ieder!

Dankjewel speciaal aan Kristin, je wist zo verrassend elke lezing bondig samen te vatten naar inhoud en betekenis. Dankjewel ook aan de mensen van het onthaal voor jullie aanwezigheid, jullie glimlach en warmte, jullie standvastige aandacht voor zoveel!

Daisy Suy

Graag wil ik jullie van harte feliciteren voor de prachtige inspiratiedagen.

Bedankt voor de zorg waarmee jullie met ons omgingen: de persoonlijke verwelkoming op ons nachttafeltje, de mooie bloemen die her en der stonden, jullie vriendelijk en adequaat onthaal en wegwijzen. Alles liep als vanzelf. Uit ervaring weet ik dat daar heel wat organisatie aan vooraf gaat. Bedankt hiervoor.

De inhoud overtrof ten eerste mijn verwachtingen. Zoveel levensechte, doorleefde bezinningen en getuigenissen had ik me niet kunnen voorstellen, zo levens- (en stervens-)betrokken. Zo nodig en waardevol voor deze tijd, ofschoon je hierover in de buitenwereld maar met mondjesmaat iets kwijt kan of wil. Je kan er slechts over praten in een veilig beschermde omgeving, zonder dat het ontaardt in een discussie.

In het naar huis rijden drong pas echt tot me door wat eerder door anderen gezegd was: "Ik had het gevoel thuis te komen." Zo was het ook voor mij. Het waren drie indrukwekkende en belangrijke dagen voor mij, vol menselijke mildheid en warmte.

Van ganser harte dank ik de hele organisatieploeg.

Lieve Biesemans

Elk jaar staan de inspiratiedagen in mijn agenda, dus bij deze al een inschrijving voor volgend jaar! Ik kom bij jullie telkens 'denkvoer' opslaan en geef het dan enkele maanden tijd om te bezinken. Het was heel bijzonder dit jaar, zoveel mensen geraakt door het thema 'de dood'. Er is inderdaad veel over te zeggen. Je oefenen via meditatie om de angst voor de dood te overwinnen is een gedachte die mij vreemd is, maar niettemin wil ik ze onthouden.

Bijzonder ook was de muzikale avond met gezangen uit de cultuur van mensen die elkaar naar het leven staan. Ik had er graag een jood, islamiet, boeddhist, hindoe bijgehaald. De katholieken, protestanten, niet- en anders-gelovigen zaten beslist al in de zaal. Deugddoend zo een verscheidenheid.

Ik was wellicht een van de jongsten en ben nieuwsgierig hoe ik meer gevormd en meer gerijpt (zoals de meerderheid) binnen tien jaar of meer aanwezig zal zijn.

Corinna Gielen

Hartelijke dank voor de mooie uren die ik mocht meemaken tijdens de inspiratiedagen van La Verna. Ik heb enorm veel bagage meegekregen, die ik kan meedragen, enerzijds in het gewone dagelijkse leven en anderzijds op de palliatieve eenheid. Net nu start ik mijn studies verpleegkunde.

Voor mij was dit een eerste contact met La Verna en hopelijk is dit niet het laatste. Het is een kennismaking die nog lang zal nazinderen.

Proficiat en bedankt aan allen die deze dagen mee hielpen realiseren.

Caroline Godderis

Het samenzijn met al die mensen, de gesprekken, de uiteenzettingen, ... het blijft nazinderen, natrillen in mij. Gedurende de inspiratiedagen voelde ik hoe mijn hartchakra zich opende. Ik heb mogen ervaren hoe ik bij de mensen, bij jullie, kon geven en ontvangen met mijn hart. Dit gevoel is blijven hangen. Dit maakte voor mij dat hele gebeuren zo anders. Ik heb mij zeer verbonden gevoeld met allen die ik daar heb ontmoet. Ik kan enkel dankbaar zijn.

Wat een ervaring!

Marcel Zabrocki